

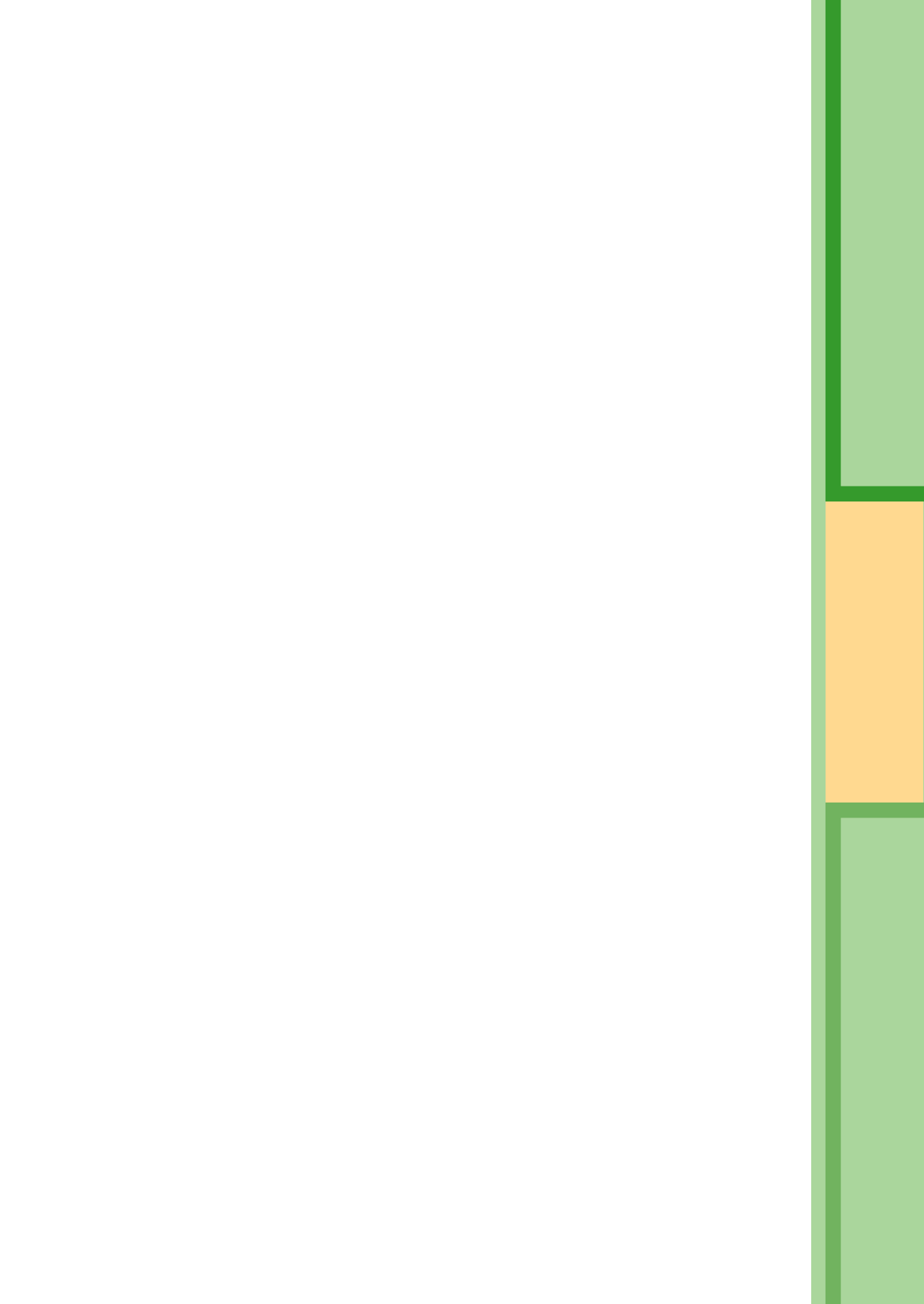
Abstract

Strategies to maintain literacy learners in the literacy process: an exploratory study

- Farhād Serāji, (PhD), (Corresponding Author) Professor in Methods, Curriculum and Instructional Planning, Department of Psychology and Education, University of Tehran, Tehran, Iran and Professor in Educational Sciences, Department of education, Bu-Ali Sinā University, Hamedān, Iran. **Email:** fseraji@ut.ac.ir
- Saied Sharifi Rahnamoo, Corresponding Author, PhD in Curriculum Studies from Bu-Ali Sinā University, Hamedān, Iran. **Email:** rahmmo.v.sh@gmail.com

The current research was conducted with the aim of identifying the ways to maintain literacy learners in the literacy process. In this research, a mixed-methods approach was used in such a way that qualitative data was first collected using a qualitative approach and group and individual interviews. Then, the quantitative steps of the research were carried out using the descriptive method and exploratory factor analysis. The participants in the group interview included literacy experts of Hamedān province's general office of education, and in the individual interviews, the participants consisted of 18 people who were successful in literacy and 5 dropouts. In the quantitative part, the data collection tool was a researcher-made questionnaire on the methods of attracting and maintaining literacy learners, and the research population of this questionnaire included 230 literacy experts and educators who were selected by total counting. Qualitative data were analyzed using thematic analysis method and quantitative data were analyzed using descriptive statistics, one-sample t-test and exploratory factor analysis. Findings showed that by combining the results of quantitative and qualitative stages, it is possible to present the operational ways to attract and maintain literacy students through changing the ways of identifying and attracting them, reforming the formal structure of literacy, strengthening the role of literacy students, diversifying the methods of providing education, strengthening learning materials and resources, and reviewing the methods of attracting educators.

Maintaining Strategies, Literacy Learners, Literacy, Prioritization

راهکارهای نگهداشت سوادآموزان در فرایند سوادآموزی: یک مطالعه اکتشافی

■ فرهاد سراجی* ■ سعید شریفی رهنمو**

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف شناسایی راهکارهای نگهداشت سوادآموزان در فرایند سوادآموزی انجام شد. در این پژوهش از رویکرد ترکیبی استفاده شد، به این صورت که ابتدا با استفاده از رویکرد کیفی و مصاحبه‌های جمعی و فردی داده‌های کیفی جمع‌آوری شدند. سپس گام‌های کمی پژوهش با استفاده از روش توصیفی و تحلیل عامل اکتشافی انجام شد. مشارکت‌کنندگان در مصاحبه جمعی، کارشناسان سوادآموزی اداره کل استان همدان بودند و در مصاحبه‌های فردی ۱۸ نفر از افراد موفق سوادآموزی و ۵ نفر از افراد ترک تحصیل‌کننده مشارکت داشتند. در بخش کمی، ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسش‌نامه محقق‌ساخته مربوط به راهکارهای جذب و نگهداشت سوادآموزان بود و جامعه آماری پرسش‌نامه حاضر ۳۳۰ نفر از کارشناسان و آموزش‌دهندگان سوادآموزی بودند که به صورت کل شماری انتخاب شدند. داده‌های کیفی با استفاده از روش تحلیل مضمون و داده‌های کمی نیز با استفاده از روش آمار توصیفی، آزمون T تک‌نمونه‌ای و تحلیل عامل اکتشافی تجزیه و تحلیل شدند. مطابق یافته‌های به دست آمده، با تلفیق نتایج مراحل کمی و کیفی می‌توان در زمینه‌های انگیزشی، خانوادگی، فرهنگی، تغییر شیوه‌های شناسایی و جذب سوادآموزان، اصلاح ساختار رسمی سوادآموزی، تقویت نقش سوادآموزان، تنوع‌دهی به شیوه‌های ارائه آموزش، تقویت مواد و منابع یادگیری، و بازنگری در شیوه‌های جذب آموزش‌دهندگان، راه‌هایی عملیاتی برای جذب و نگهداشت سوادآموزان ارائه کرد.

راهکارهای نگهداشت، سوادآموزان، سوادآموزی، اولویت‌بندی

کلید واژه‌ها:

■ تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۵/۱۵ ■ تاریخ شروع بررسی: ۱۴۰۱/۸/۱۹ ■ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۴/۱۵

* (نویسنده مسئول) استاد گروه روش‌ها، برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، تهران، ایران. E-mail: fseraji@ut.ac.ir

و استاد گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. E-mail: fseraji@basu.ac.ir

** دکتری برنامه درسی دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. E-mail: rahnm.70sh@gmail.com

مقدمه

در دنیای رو به رشد امروز، جامعه‌هایی موفق خواهند بود که از نیروی انسانی توانا و خردمند برخوردار باشند (دیبولت و هیپه^۱، ۲۰۲۲). بر پایه نظریه‌های توسعه، انسان جزو منابع جدید مولد ثروت به شمار می‌آید و مفهوم سرمایه انسانی بر آن صحنه می‌گذارد (بونر^۲ و همکاران، ۲۰۲۲). در واقع، سرمایه انسانی «تلفیقی» از ویژگی‌های ذاتی، توانمندی‌های اکتسابی و تجربه‌های کسب‌شده فرد در طول زندگی است و تفاوت‌های موجود بین آحاد مردم ریشه در توانایی‌شان در کسب توانمندی‌ها دارد (شریفان و همکاران، ۱۳۹۸). سرمایه انسانی و نیروی انسانی تربیت یافته وجه تمایز کشورهای پیشرفته و در حال توسعه است. آموزش، نیروی انسانی را به شیوه‌های فهم و کاربرد فناوری مجهز می‌سازد و به آن‌ها کمک می‌کند اقتصاد و اشتغال در جامعه نوین را بهتر درک کنند و خود را با شرایط این جامعه وفق دهند (دیمیتریگ^۳ و همکاران، ۲۰۲۲). نیروهای بازمانده از آموزش در این شرایط باید به‌نحوی آموزش ببینند که از موقعیت‌های شغلی و اجتماعی مناسب باز نمانند. از این رو، یکی از راه‌های آموزش نیروهای بازمانده از تحصیل، آموزش از طریق نهضت سوادآموزی است.

سازمان نهضت سوادآموزی ایران یکی از سازمان‌های دولتی است که از سال ۱۳۵۸ به دستور امام خمینی (ره) و با هدف آموزش خواندن و نوشتن به افراد بزرگسال یا کودکانی که به مدرسه دسترسی ندارند، تأسیس شده است. ساختار آموزشی نهضت سوادآموزی تا قبل از سال ۱۳۹۰ شامل دوره‌های مقدماتی، تکمیلی و پایانی بود که در هر مرحله حدود ۴۰۰ تا ۵۰۰ ساعت آموزش‌های لازم ارائه می‌شد. اما از سال ۹۰ تاکنون ساختار آموزشی تغییر کرده است. در حال توسعه حاضر، روال برگزاری مراحل آموزشی در نهضت سوادآموزی شامل سه مرحله اصلی است:

مرحله اول دوره سوادآموزی: این مرحله برای افرادی برگزار می‌شود که هیچ‌گونه سواد اولیه‌ای ندارند و ممکن است بزرگسال یا کودکانی باشند که دسترسی به مدرسه برایشان فراهم نیست. در دوره سوادآموزی حداقل ۴۰۰ و حداکثر ۵۵۰ ساعت آموزش لازم ارائه می‌شود و سازمان مربوطه، با توجه به نیاز سوادآموزان شرایط و مقتضیات محیطی را تعیین می‌کند.

مرحله تحکیم سواد: سوادآموزانی که دوره سوادآموزی مرحله اول را بگذرانند، ولی به ادامه تحصیل تمایلی نداشته باشند، می‌توانند در دوره تحکیم سواد شرکت کنند تا آموخته‌های آن‌ها تثبیت شود. مرحله سوم: یعنی دوره انتقال نیز دوره‌ای برای ادامه تحصیل کسانی است که می‌خواهند به پایه‌های بالاتر ارتقای تحصیلات دهند. این دوره شامل ۸۰۰ ساعت آموزش است که حدود ۲۰۰ ساعت آن به‌صورت خودآموز غیرحضوری برگزار می‌شود (ذاکری و صباحی‌زاده، ۱۳۹۹).

با وجود تلاش‌ها و برنامه‌های متعدد، آمارها نشان می‌دهد، در افزایش نرخ باسوادی بین سنین ۱۰ تا ۴۹ سال پیشرفت محسوسی رخ نداده است. تعداد بی‌سوادان سنین ۱۰ تا ۴۹ در سال ۱۳۸۵ به میزان ۲۵۹۷۷۲۸ بوده و در سال ۱۳۹۰ به ۳۴۵۶۱۸۱ رسیده و ۸۶۰۵۴۳ نفر بر جمعیت بی‌سوادان افزوده

شده است (حکیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴). از طرف دیگر، قاسمی‌نژاد و بهرامی (۱۳۹۹) با مقایسه تعداد باسوادان سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ در سنین ۱۰ تا ۴۹ نشان می‌دهند، نرخ باسوادی از ۸۴/۶ درصد به ۸۷/۵ درصد بهبود یافته است. با وجود تناقض در آمارها، می‌توان گفت روند نرخ باسوادی بزرگسالان چندان مطلوب نیست و حتی رجعت به بی‌سوادی هم یکی از مسائل مهم آن است (کردنوبایی و همکاران، ۱۳۹۷).

مسئله اینجاست که ورود بازماندگان از تحصیل به دوره سوادآموزی و به‌ویژه در دوره تحکیم، با چالش‌های گوناگون روبه‌روست که جذب بزرگسالان به نظام آموزشی و نگهداری آن‌ها در این نظام، یکی از مسائل مهم آموزشی است (نیلسن^۵، ۲۰۱۵؛ ذاکری و صباحی‌زاده، ۱۳۹۹). بزرگسالان به لحاظ ویژگی‌های روان‌شناختی، تعهدات شغلی، دغدغه‌های اجتماعی و فرهنگی، فشارهای اقتصادی و مسائل حقوقی و قانونی با افراد لازم‌التعلیم در مواجهه با تحصیل متفاوت هستند (جاکوب^۶، ۲۰۰۴). از این رو، جذب آن‌ها علاوه بر دوره‌های سوادآموزی، در دوره‌های بالاتر و حتی دوره‌های دانشگاهی نیز با افت و ترک تحصیل بالایی همراه است (عباسی و همکاران، ۱۳۹۸). آیدوکو^۷ (۲۰۱۸) در مطالعه خود نشان می‌دهد، انگیزه فردی، عوامل سازمانی، ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی و برنامه درسی در جذب و نگهداری بزرگسالان به سوادآموزی مؤثرند. این پژوهش نشان می‌دهد، در بزرگسالان استوایی عوامل انگیزه شخصی، انتظارات و تشویق معلم، و ارتباط موضوع آموزشی با زندگی واقعی، سه عامل مهم شرکت در دوره‌های سوادآموزی هستند که متأسفانه چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرند.

سازمان نهضت سوادآموزی به‌عنوان یکی از زیرنظام‌های آموزش عمومی، باید اصلاحات عمده‌ای را در ساختار، برنامه‌ها و روش‌های آموزش و ارزشیابی صورت دهد تا خود را با نیازها و علاقه‌های بی‌سوادان بزرگسال انطباق دهد. گرچه برنامه‌های متعددی مانند خواندن با اعضای خانواده، توسعه مراکز یادگیری، استفاده از ظرفیت‌های تلویزیون آموزشی، چندرسانه‌ای، شبکه‌های اجتماعی و نظایر آن به‌صورت طرح به اجرا در آمده‌اند، اما در واقع این برنامه‌ها در انطباق با نیازها و علاقه‌های بزرگسالان و جذب و نگهداشت بی‌سوادان چندان ثمربخش نبوده‌اند. از طرف دیگر، در برخی از زمینه‌ها، نظیر حرکت به سمت برنامه درسی تلفیقی و کاربردی، به‌کارگیری شیوه‌های ارزشیابی مستمر و واقعی، بازنگری در ساختار جذب، آموزش و نگهداشت معلمان سوادآموزی نیز سیاست‌ها و برنامه‌های عملیاتی مؤثری وجود نداشته است. از این رو، نهضت سوادآموزی باید با تقویت و بازاندیشی در برنامه‌ها و روش‌های قبلی از یکسو و طراحی برنامه‌ها، ساختارها و روش‌های جدید از سوی دیگر، در کاهش نرخ بی‌سوادی گام‌های مؤثری بردارد.

در همین زمینه، وضعیت باسوادی در استان همدان از میانگین کشور بالاتر است و حدود ۹۵/۳ درصد مردم استان باسواد هستند. ۴۹ هزار نفر در استان همدان بی‌سواد هستند که ۱۶۵۰۰ نفر آن‌ها مرد و ۳۲۵۰۰ نفر آن‌ها زن هستند. نرخ بی‌سوادی در مناطق روستایی بیشتر از مناطق شهری است و به

ترتیب شهرستان‌های همدان، کبودرآهنگ، رزن و فامنین بالاترین میزان بی‌سوادی را دارند. از این رو، یافتن راهکار جذب و نگهداری بی‌سواد در نظام سوادآموزی، از دغدغه‌های مهم دست‌اندرکاران نهضت سوادآموزی است. پژوهش‌های گوناگون مانند کردنوقایی و همکاران (۱۳۹۷)، حکیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۴)، رجایی‌پور و اکبری عمرآبادی (۱۳۸۶)، عسگری و قنبری (۱۳۸۴) و تاتی و تیموری (۱۳۷۸) نشان می‌دهند، عوامل گوناگون فردی، خانوادگی، مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مانع جذب بی‌سوادان و نوسوادان در دوره‌های آموزشی نهضت سوادآموزی هستند.

با توجه به ویژگی‌های فرهنگی، اقتصادی و کشاورزی استان همدان از یک سو و تغییرات به‌وجودآمده در ساختار نهضت سوادآموزی، پژوهش حاضر درصدد است راهکارهای نگهداری سوادآموزان در دوره‌های نهضت سوادآموزی را شناسایی کند. حال اهمیت پژوهش حاضر از این حیث نیز قابل تأمل است که هنوز راهکارهای عملی جامعی برای نگهداری نوسوادان ارائه نشده‌اند. گرچه بخشی از این راهکارها به ارتقای کیفیت برنامه‌ی درسی، شیوه‌های تدریس و نحوه‌ی تعامل سوادآموزان با سوادآموزان ارتباط دارد، ولی بخش عمده‌ی آن‌ها به تمهید تسهیلات فرهنگی، اقتصادی، شغلی و رسانه‌ای نیاز دارد (ولی‌خانی، ۱۳۸۴). با شناسایی عوامل مؤثر در جذب و نگهداری بی‌سوادان به دوره‌های نهضت سوادآموزی، می‌توان متناسب با شرایط بومی و فرهنگی تدبیرهای لازم را اتخاذ کرد تا ابعاد گوناگون زندگی این افراد، نظیر سلامت و بهداشت، درآمد اقتصادی، تعاملات اجتماعی، پیشرفت فردی، ارتباط با خانواده و تربیت فرزندان از لحاظ کیفیت ارتقا پیدا کند. به‌علاوه، از لحاظ اجتماعی نیز کسب مهارت‌های شغلی پیشرفته و پیچیده، برخورداری از صلاحیت‌های یادگیری مادام‌العمر و زندگی در جامعه‌ی درهم‌تنیده‌ی جهانی و شبکه‌ای‌شده، بدون داشتن سواد، به‌سختی امکان‌پذیر است. از این رو، جذب و نگهداری بی‌سوادان در مسیر سوادآموزی می‌تواند بخش مهمی از این مسائل را مرتفع کند. بنابراین، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌دادن به این سؤال است که: مهم‌ترین راهکارهای نگهداشت سوادآموزان در فرایند سوادآموزی کدام‌اند؟

روش‌شناسی

روش پژوهش حاضر بر مبنای هدف کاربردی و از منظر گردآوری داده‌ها جزو تحقیقات آمیخته با طرح اکتشافی بود. از مهم‌ترین دلایل انتخاب تحقیق آمیخته اکتشافی برای این پژوهش می‌توان به مواردی همچون ابهام‌زدایی، به‌دست‌آوردن شواهد بیشتر برای درک عمیق و بهتر مفهوم مورد مطالعه، با توجه به شرایط و مقتضیات نهضت سوادآموزی، و لزوم جمع‌آوری اطلاعات جامع اشاره کرد که در دو مرحله‌ی کیفی و کمی انجام شدند. از این رو، ابتدا در بخش کیفی از روش کیفی پایه استفاده شد. مشارکت‌کنندگان در مطالعه، کارشناسان و معاونت سوادآموزی اداره‌ی کل آموزش و پرورش استان همدان بودند که با استفاده از منطق هدفمندی و روش ملاک‌محور در نمونه‌گیری پژوهش‌های کیفی، افرادی برای مصاحبه انتخاب شدند که از طریق نهضت سوادآموزی، به‌عنوان نمونه مطلوب، مراحل تحصیلی

را حداقل تا دوره کارشناسی طی کرده بودند و برخی از آن‌ها در سطح‌های بالاتر مانند کارشناسی ارشد و دکترا قرار داشتند. با ۱۸ نفر از این افراد درباره راهکارهای ترغیب افراد بی‌سواد یا نوسواد به تحصیل مصاحبه نیمه‌ساختاریافته صورت گرفت. این نمونه‌گیری تا زمانی که در زمینه شناسایی راهکارهای نگهداشت اشباع نظری حاصل شود، ادامه پیدا کرد. لذا برای جمع‌آوری داده‌های موردنیاز، از مصاحبه کیفی نیمه‌سازمان‌یافته استفاده شد. برای اطمینان از کیفیت داده‌های مصاحبه جمعی از روش جمع‌بندی و اعلام در انتهای هر جلسه استفاده شد. به این نحو که پژوهشگر در انتهای هر جلسه خلاصه و جمع‌بندی صحبت‌ها را به جمع حاضر اعلام می‌کرد. برای اطمینان از کیفیت مصاحبه‌های فردی، ابتدا شیوه‌نامه مصاحبه مورد تأیید چهار نفر از کارشناسان سوادآموزی قرار گرفت. داده‌های حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها نیز به پنج نفر از مشارکت‌کنندگان مطلع ارجاع داده و پس از اعمال نظرات اصلاحی آن‌ها تأیید شد. در نهایت، برای تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده، از روش کدگذاری تحلیل مضمون استفاده شد.

در بخش کمی نیز از روش توصیفی و از نوع همبستگی تحلیل عامل اکتشافی استفاده شد. جامعه آماری شامل کلیه کارشناسان نهضت سوادآموزی و سوادآموزان بودند که تعداد کل کارشناسان نهضت سوادآموزی استان ۵۰ نفر و تعداد کل سوادآموزان استان همدان ۲۰۵ نفر بودند. همه آن‌ها به روش تمام‌شماری مورد مطالعه قرار گرفتند. در ادامه، برای جمع‌آوری داده‌های موردنظر نیز از پرسش‌نامه «راهکارهای جذب و نگهداشت سوادآموزان» با ۷۲ گویه، با تأکید بر ده عامل «انگیزشی و علاقه‌مندسازی، راهکارهای مرتبط با خانواده، راهکارهای فرهنگی و اجتماعی، شناسایی و جذب بی‌سوادان، تغییر در ساختار سوادآموزی، اصلاح برنامه درسی، معلمان و سوادآموزان، تنوع‌دهی به شیوه‌های ارائه آموزش، تهیه مواد و منابع یادگیری مکمل، بازنگری در شیوه‌های جذب و استخدام سوادآموزان» استفاده شد که روایی محتوایی آن را هشت نفر از افراد خبره تأیید کردند. به این صورت که سؤالات و گویه‌های پرسش‌نامه در یک ستون و در ستون دیگر نظرات خبرگان به سه ستون (مورد تأیید، مورد اصلاح، عدم تأیید) تقسیم شد. حاصل نظرات خبرگان با استفاده از فرمول CVR محاسبه و ضریب توافق بین هشت نفر ۹۴ درصد محاسبه شد. این عدد نشان‌دهنده میزان بالای توافق خبرگان بر کیفیت گویه‌ها بود. میزان پایایی آن نیز از طریق محاسبه آلفای کرانباخ برای هر عامل و کل پرسش‌نامه انجام شد. پایایی کل ۰.۸۷ درصد به دست آمد که نشان از پایایی مطلوب ابزار مذکور است. در نهایت، برای تحلیل داده‌های کمی نیز از آزمون‌های کالموگراف اسمیرنوف، آزمون T گروه‌های مستقل و تحلیل عامل اکتشافی استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

در این بخش، ابتدا داده‌های به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها درباره راهکارهای جذب سوادآموزان به تحصیل و آنگاه داده‌های حاصل از بخش کمی پژوهش ارائه می‌شود.

جدول ۱. نمونه کدها و مضمون‌های مربوط به راهکارهای جذب و نگهداشت سوادآموزان

نمونه کدها	مضمون‌ها	افراد
	علاقه‌مند کردن افراد به سوادآموزی، افزایش آگاهی افراد نسبت به سوادآموزی، تبیین مزایای باسوادی و معایب بی‌سوادی.	n۱, n۴,
	تغییر باورها و نگرش بزرگ‌ترها نسبت به سوادآموزی، به‌ویژه در دختران، نگاه به اهمیت سوادآموزی از منظر دینی.	n۱, n۲, n۵, n۷
	تقویت حمایت خانواده‌ها از سوادآموزان، مشارکت اعضای خانواده در سوادآموزی، تقویت هم‌آمیزی در خانواده در بین فرزندان، افزایش نقش بزرگ‌ترهای فامیل و اقوام در ترغیب به سوادآموزی، کمک به رفع محدودیت‌های فکری و نگرشی در سوادآموزی.	n۱, n۲, n۳, n۴, n۵, n۶
	نیازسنجی آموزشی، تهیه برنامه درسی سوادآموزان متناسب با نیازهای زندگی و شغلی آن‌ها، اصلاح سازمان‌دهی برنامه‌های درسی از موضوع محوری به سمت تلفیقی و مسئله‌محوری، کاربردی کردن برنامه‌های درسی.	n۲, n۳, n۴, n۶, n۷
	آموزش روان‌شناسی بزرگ‌سالان و فن‌های تدریس به آموزش‌دهندگان، تدارک دوره‌های پیش و حین خدمت، آموزش نحوه استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات به آموزش‌دهندگان. آشنایی آموزش‌دهندگان با شیوه‌های ارزشیابی مستمر و طراحی فعالیت‌های یادگیری.	n۳, n۴, n۵, n۷
	تغییر و تنوع‌دهی به ساختار جذب و آموزش بی‌سوادان، اصلاح ساختار انتقال از مرحله سوادآموزی به مرحله تحکیم و انتقال، اصلاح ساختار جذب و نگهداری معلمان سوادآموزی، اصلاح ساختار شیوه‌های آموزش و تنوع‌دهی به آن، اصلاح ساختار جذب منابع مالی و حمایتی.	n۲, n۵, n۶
	استفاده از آموزش‌های تلویزیونی، استفاده از شیوه‌های آموزش مکاتبه‌ای در مرحله تحکیم و انتقال، یافتن شیوه‌های خلاقانه.	n۳, n۵
	بیمه کردن افراد سوادآموز، ارائه حمایت‌های مالی مانند افزایش یارانه، تأمین نوشت‌افزار و مواد کمک‌آموزشی.	n ۱, n ۶, n ۳
	حمایت سازمان‌های حکمرانی مانند استانداری و فرمانداری، ترغیب مشارکت نهادهای دینی و مذهبی در سوادآموزی، استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های فرهنگی مانند کتابخانه‌ها در سوادآموزی.	n ۴, n۵, n۷

همان‌گونه که داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد، تفسیر مفاهیم پایه‌ای و مضمون‌های مربوط به راهکارهای جذب و نگهداشت سوادآموزان مبین آن است که راهکارهای جذب و نگهداشت در نهضت سوادآموزی استان همدان شامل ۱۰ مضمون اصلی است که به ترتیب عبارت‌اند از: انگیزه‌بخشی، فرهنگی، نقش خانواده، اصلاح برنامه درسی، توسعه حرفه‌ای آموزش‌دهندگان، تغییر در ساختار سوادآموزی، بازنگری در شیوه‌های ارائه آموزش، حمایت‌های اقتصادی و حمایت‌های اجتماعی که تک‌به‌تک در جدول مربوطه آورده شده‌اند.

در بخش کمی پژوهش، از آنجا که یکی از شرط‌های استفاده از آزمون‌های پارامتریک، نرمال بودن

توزیع داده‌هاست، برای بررسی این پیش‌فرض از آزمون کولموگروف اسمیرونوف استفاده شد. نتیجه نشان داد، میزان معناداری متغیرهای تحقیق در این آزمون همگی از سطح معناداری ۰/۰۵ شده است. در نتیجه می‌توان بیان کرد متغیرهای حاضر در حالت توزیع نرمال قرار دارند.

جدول ۲. آزمون تی تک، نمونه‌ای راهکارهای نگهداشت سوادآموزان در سوادآموزی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین فرضی	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری
راهکار انگیزشی	۱۷۵	۲۴/۹۸	۴/۰۰	۱۸	۲۳/۰۹	۱۷۴	۰/۰۰۰۱
راهکار خانوادگی	۱۷۸	۲۳/۵۹	۵/۱۶	۱۸	۱۴/۴۵	۱۷۷	۰/۰۰۰۱
راهکار اجتماعی فرهنگی	۱۸۰	۳۴/۹۰	۸/۳۷	۲۷	۱۲/۶۶	۱۷۹	۰/۰۰۰۱
راهکار شناسایی و جذب	۱۷۹	۱۵/۶۳	۲/۹۳	۱۲	۱۶/۵۴	۱۷۸	۰/۰۰۰۱
راهکار تغییر ساختار	۱۸۰	۲۱/۵۱	۳/۵۸	۱۵	۲۴/۳۸	۱۷۹	۰/۰۰۰۱
راهکار اصلاح برنامه درسی	۱۷۷	۳۹/۵۹	۶/۷۷	۳۰	۱۸/۸۴	۱۷۸	۰/۰۰۰۱
راهکار نقش معلم	۱۷۸	۴۸/۹۷	۷/۲۶	۳۶	۲۶/۸۱	۱۷۷	۰/۰۰۰۱
راهکار تنوع شیوه آموزش	۱۸۰	۴۴/۳۳	۹/۲۵	۱۸	۳۸/۱۷	۱۷۹	۰/۰۰۰۱
راهکار بازیگری در جذب	۱۷۸	۲۶/۸۷	۶/۱۹	۳۹	-۲۶/۱۲	۱۷۷	۰/۰۰۰۱

جدول ۲ میانگین راهکارهای جذب و نگهداشت سوادآموزان به سوادآموزی و نیز مقایسه آن‌ها با میانگین فرضی را نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود، میانگین راهکار انگیزشی (۲۴/۹۸) بیشتر از سطح میانگین فرضی ارزیابی شده است و بر اساس مقدار t به دست آمده، در درجه آزادی ۱۷۴ تفاوت معناداری در سطح ۰/۰۰۰۱ بین این دو میانگین به دست آمده است. میانگین راهکار خانوادگی نیز از سطح میانگین فرضی بیشتر است و بر اساس مقدار t به دست آمده در درجه آزادی ۱۷۷ تفاوت معناداری بین این دو میانگین در سطح ۰/۰۰۰۱ به دست آمده است. از نظر پاسخ‌دهندگان، این راهکارهای جذب و نگهداشت سوادآموزان به سوادآموزی کمک خواهد کرد. همچنین، میانگین عامل راهکار اجتماعی فرهنگی بیشتر از سطح میانگین در نظر گرفته شده است و بر اساس مقدار t به دست آمده در درجه آزادی ۱۷۹ تفاوت معناداری در سطح ۰/۰۰۰۱ بین این دو میانگین بدست آمد که به عنوان راهکار انگیزشی مطرح است. همچنین، میانگین راهکار شناسایی و جذب نیز از میانگین فرضی بیشتر است و بر اساس مقدار t به دست آمده در درجه آزادی ۱۷۸ تفاوت معناداری در سطح ۰/۰۰۰۱ بین این دو میانگین به دست آمده است. راهکار تغییر ساختار هم با میانگین ۲۱/۵۱ از میانگین فرضی تعیین شده بیشتر است و بر اساس مقدار t به دست آمده، در درجه آزادی ۱۷۹ تفاوت معناداری در سطح ۰/۰۰۰۱ بین این دو میانگین به دست آمده است. در ادامه نیز مشخص شد، راهکار اصلاح برنامه درسی با میانگین ۳۹/۵۹ از میانگین فرضی تعیین شده بیشتر است و بر اساس مقدار t به دست آمده در درجه آزادی ۱۷۸

تفاوت معناداری در سطح $0/0001$ با میانگین فرضی دارد. میانگین راهکارهای نقش معلم و تنوع شیوه آموزش نیز از سطح میانگین فرضی بیشتر ارزیابی شده و بر اساس مقدار t به دست آمده در درجه آزادی به ترتیب 177 و 179 تفاوت معناداری در سطح $0/0001$ بین این دو میانگین به دست آمده است. لذا جدول ۲ نشان می‌دهد، چون t به دست آمده در سطح $0/0001$ با درجه آزادی مطلوب معنادار است، می‌توان نتیجه گرفت که میانگین متغیرهای پژوهش به صورت معنی‌داری بالاتر از متوسط میانگین نمونه موردبررسی است که به عنوان راهکارهای اصلی جذب سوادآموزان به سوادآموزی از نظر پاسخ‌گویان به دست آمده است، اما راهکار بازنگری در جذب از میانگین فرض شده با مقدار $t = -26/12$ و درجه آزادی 177 پایین‌تر به دست آمد. این یافته به آن معناست که از نظر پاسخ‌دهندگان، به عنوان راهکار چندان مطلوبی مطرح نبوده و تأثیرگذار نیست.

جدول ۳. آزمون KMO راهکارهای جذب و نگهداشت سوادآموزان به سوادآموزی

راهکارهای انگیزشی و علاقه‌مندسازی سوادآموزان	مقدار KMO	0/84
	ضریب خی دو	446/77
	درجه آزادی	15
	سطح معناداری	0/0001
راهکارهای خانوادگی	مقدار KMO	0/89
	ضریب خی دو	674/79
	درجه آزادی	15
	سطح معناداری	0/0001
راهکارهای فرهنگی اجتماعی	مقدار KMO	0/92
	ضریب خی دو	429/12
	درجه آزادی	36
	سطح معناداری	0/0001
راهکارهای شناسایی و جذب سوادآموزان	مقدار KMO	0/70
	ضریب خی دو	126/62
	درجه آزادی	6
	سطح معناداری	0/0001
راهکارهای تغییر در ساختار سوادآموزی	مقدار KMO	0/80
	ضریب خی دو	291/98
	درجه آزادی	10
	سطح معناداری	0/0001

اصلاح برنامه درسی	مقدار KMO	۰/۸۷
	ضریب خی دو	۲۸۴/۱۰
	درجه آزادی	۴۵
	سطح معناداری	۰/۰۰۰۱
نقش سوادآموزان	مقدار KMO	۰/۹۱
	ضریب خی دو	۹۴۲/۵۶
	درجه آزادی	۶۶
	سطح معناداری	۰/۰۰۰۱
تنوع در شیوه آموزش	مقدار KMO	۰/۸۳
	ضریب خی دو	۵۲۲/۷۳
	درجه آزادی	۱۵
	سطح معناداری	۰/۰۰۰۱
مواد و منابع یادگیری	مقدار KMO	۰/۸۲
	ضریب خی دو	۵۸۵/۴۲
	درجه آزادی	۱۵
	سطح معناداری	۰/۰۰۰۱
بازنگری در شیوه جذب و نگهداشت آموزش‌دهندگان	مقدار KMO	۰/۸۴
	ضریب خی دو	۵۷۱/۴۴
	درجه آزادی	۲۱
	سطح معناداری	۰/۰۰۰۱

بر اساس جدول ۳ برای ارزیابی روایی سازه‌ای راهکارهای نگهداشت سوادآموزان به سوادآموزی در ابعاد ده‌گانه آن، از روش تحلیل عامل اکتشافی (با کمک نرم‌افزار SPSS-۲۶) استفاده شد. نتایج تحلیل عامل اکتشافی نشان داد، میزان KMO برای تعیین کیفیت تعداد نمونه‌ها به ترتیب ۰/۸۹، ۰/۹۲، ۰/۷۰، ۰/۸۰، ۰/۸۷، ۰/۹۱، ۰/۸۳، ۰/۸۲ و ۰/۸۴ به دست آمد که تأییدکننده کیفیت نمونه‌گیری است و آزمون خی بارتلت نیز در ابعاد نام‌برده به ترتیب به مقدار ۴۴۶/۷۷، ۶۷۴/۷۹، ۴۲۹/۱۲، ۱۲۶/۶۲، ۲۹۱/۹۸، ۲۸۴/۱۰، ۹۴۲/۵۶، ۵۲۲/۷۳، ۵۸۵/۴۲ و ۵۷۱/۴۴ محاسبه شده که در سطح ۰/۰۰۰۱ معنادار به دست آمده است. بنابراین، علاوه بر تأیید کیفیت نمونه‌برداری، اجرای تحلیل عاملی نیز قابل توجیه است و می‌توان بر نتایج تحلیل اعتماد کرد.

جدول ۴. تحلیل عامل اکتشافی عوامل و ابعاد راهکارهای جذب و نگهداشت سوادآموزان به سوادآموزی، با روش عامل اصلی و چرخش از نوع واریماکس

عامل‌ها	گویه‌ها	بار عاملی	ارزش ویژه	واریانس	واریانس کل
انگیزشی و علاقه‌مندسازی	۲. تقویت انگیزه پیشرفت سوادآموزان	۰.۸۱۶	۳ / ۵۵۸	۳۰ / ۸۶۸	۵۹ / ۲۹۸
	۱. تقویت انگیزه‌های یادگیری سوادآموزان	۰.۷۹۴			
	۳. سنجش استعداد سوادآموزان	۰.۷۸۲			
	۶. تلاش برای علاقه‌مندکردن سوادآموزان به تحصیل	۰.۷۵۱			
	۵. شناساندن ابعاد گوناگون و مفید سوادآموزی به سوادآموزان	۰.۷۴۱			
	۴. تقویت حس اعتمادبه‌نفس سوادآموزان	۰.۷۳۳			
خانوادگی	۹. مشارکت اعضای خانواده در آموزش نوسادان	۰.۸۹۴	۴ / ۱۷۶	۶۹ / ۶۰۲	۶۹ / ۶۰۲
	۸. تشویق پدر و مادر، همسر و سایر اعضای خانواده به سوادآموزی	۰.۸۷۱			
	۱۰. مشارکت اعضای خانواده و دوستان در تولید محتوای الکترونیکی جذاب	۰.۸۴۲			
	۱۱. مشارکت اعضای خانواده در انجام تکالیف و فعالیت‌های یادگیری	۰.۸۳۹			
	۷. آموزش فرزندان به والدین بی‌سواد یا نوسواد	۰.۷۹۶			
	۱۲. استفاده از شیوه تمرین خواندن در خانواده	۰.۷۵۶			
	۱۵. تهیه فیلم‌های مرتبط با سوادآموزی و بیان اهمیت آن	۰.۸۹۳			
فرهنگی اجتماعی	۱۸. راه‌اندازی برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی هفتگی برای بیان تجربه‌ها و روایت‌ها توسط سوادآموزان موفق	۰.۸۶۸	۶ / ۱۲۱	۶۸ / ۰۱۶	۶۸ / ۰۱۶
	۱۶. استفاده از ظرفیت‌های نخبگان علمی، فرهنگی و هنری برای تبلیغ درباره سوادآموزی	۰.۸۶۴			
	۱۳. تبلیغ اهمیت سواد و سوادآموزی در رسانه‌های جمعی	۰.۸۴۰			
	۱۴. سفارش به سوادآموزی از طریق میزهای خطابه عمومی مانند نماز جماعت مسجد	۰.۸۲۳			
	۱۹. ارائه خدمات آموزشی ویژه به نوسادان در کتابخانه‌های عمومی	۰.۸۲۲			
	۲۰. راه‌اندازی و استفاده از سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن) آموزشی	۰.۸۰۵			
	۱۷. برگزاری مسابقات متنوع با موضوعات گوناگون برای سوادآموزان	۰.۷۹۵			
	۲۱. حمایت‌های استنادی‌ها، فرمانداری‌ها و شهرداری‌ها	۰.۷۰۶			

۵۲ / ۰۴۷	۵۲ / ۰۴۷	۲ / ۰۸۲	۸۰۶	۲۵. استفاده از ظرفیت دوستان، همسالان و همسایگان	شناسایی و جذب بی‌سوادان	
			۷۵۷	۲۴. شناسایی والدین بی‌سواد در هنگام ثبت‌نام فرزندان		
			۷۱۷	۲۳. بهره‌گیری از افراد صاحب نفوذ محلی برای جذب بی‌سوادان		
			۷۰۵	۲۲. مراجعه خانه به خانه		
۵۷ / ۸۴۴	۵۷ / ۸۴۴	۲ / ۸۹۲	۸۰۰	۲۸. تصویب قوانین حمایتی موردنیاز در مجلس شورای اسلامی	تغییر در ساختار	
			۷۹۶	۳۰. زمان‌بندی منعطف برای اجرای برنامه‌های درسی و آموزشی		
			۷۷۲	۲۶. همکاری با مدیران مدرسه‌ها برای استفاده از امکانات مدرسه		
			۷۵۲	۲۷. تغییر و بهینه‌سازی ساختار اداری ارائه خدمات آموزشی نهضت سوادآموزی		
			۷۳۰	۲۹. افزایش حقوق و مزایای سوادآموزان		
۶۶ / ۳۳۵	۳۴ / ۴۱۴	۵ / ۵۳۰	۸۶۶	۲۸. کاربردی‌کردن مطالب درسی	طراحی برنامه درسی مسئله‌محور و تلفیقی	اصلاح برنامه درسی
			۸۳۳	۳۳. طراحی برنامه درسی مبتنی بر نیازهای سوادآموزان		
			۷۶۱	۳۴. ارائه آموزش‌های کاربردی، عملی و مهارتی در دوره‌های تحکیم و انتقال		
			۷۲۴	۲۷. توجه به ویژگی‌های بزرگسالان در طراحی و تدوین کتاب‌های درسی سوادآموزی		
			۶۷۰	۳۱. طراحی برنامه‌های درسی تلفیقی		
			۶۱۶	۳۲. طراحی برنامه درسی مسئله‌محور		
			۸۶۱	۳۶. استفاده از محتواهای تعاملی و بازی‌های دیجیتالی		
			۸۲۱	۳۵. استفاده از محتواهای چندرسانه‌ای		
			۷۶۴	۴۰. طراحی تکالیف و فعالیت‌های یادگیری کاربردی و جذاب		
			۵۹۲	۳۹. ایجاد نظام ارزشیابی مستمر و یادگیرنده‌محور		
۶۵ / ۵۰۹	۳۳ / ۱۵۱	۵ / ۷۰۱	۷۵۱	۵۰. رفتارها و تعاملات مثبت و سازنده سوادآموزان	تغییر در رفتارها و نقش آموزش‌دهندگان	نقش آموزش‌دهندگان
			۶۹۷	۴۵. تقویت اخلاق، تعهد و مسئولیت‌پذیری سوادآموزان		
			۶۷۰	۴۸. مشارکت‌دادن سوادآموزان در تدریس		
			۶۱۷	۴۲. علاقه‌مند کردن سوادآموزان به تدریس و تعامل با سوادآموزان		
			۸۴۱	۵۱. استفاده از شیوه‌های انفرادی و شخصی‌شده		

		فصلنامه نوآوری‌های آموزشی		فصلنامه نوآوری‌های آموزشی	
			۷۴۴	۴۴. تغییر شیوه‌های تدریس از روش‌های مستقیم به روش‌های غیرمستقیم و فعال	تغییر شیوه‌های تدریس
			۷۴۳	۴۳. استفاده از شیوه‌های جذاب مانند طنز، شعر، قیاس و غیره در تدریس بزرگسالان	
			۷۰۲	۴۹. آموزش مستمر سوادآموزان به شیوه‌های گوناگون	
			۶۹۷	۴۶. استفاده از شیوه‌های جذاب و خلاقانه برای ارزشیابی مستمر و تکوینی	
			۶۹۶	۴۷. رعایت اصول سنجش و ارزشیابی در ارزشیابی از آموخته‌های نوسودان	
			۶۳۴	۴۱. درک ویژگی‌های تدریس برای بزرگسالان و تفاوت آن با آموزش‌های مدرسه‌ای	
			۴۹۱	۵۲. ایجاد تعامل بین نوسودان در شبکه‌های اجتماعی	
			۶۱ / ۱۸۳	۶۱ / ۱۸۳	
۸۳۰	۵۶. آموزش از طریق سامانه‌های ارتباط برخط هم‌زمان و ناهم‌زمان				
۸۱۸	۵۸. آموزش از طریق شبکه‌های اجتماعی				
۸۱۲	۵۵. ارائه آموزش مکاتباتی به نوسودان (در مرحله تحکیم و انتقال)				
۷۸۳	۵۳. ارائه برنامه‌های سوادآموزی از شبکه‌های تلویزیون (شبکه آموزش)				
۵۹۰	۵۷. راه‌اندازی مراکز یادگیری محلی				
۶۱ / ۴۵۰	۶۱ / ۴۵۰	۳ / ۶۸۷			۸۳۱
			۸۳۰	۶۲. تهیه کتاب با متون ساده و جذاب برای نوسودان	
			۸۱۸	۶۴. تهیه کتاب‌های مصور و خوانا با اندازه خط درشت‌تر از حد معمول	
			۸۱۲	۶۱. استفاده از کتابخانه‌های سیار برای ارائه خدمات کتابخانه‌ای به نوسودان	
			۷۸۳	۵۹. انتشار مجله (مانند مجله‌ای با عنوان فرصت دوم)	
			۵۹۰	۶۳. تهیه منابع و متون با توجه به ویژگی‌های استان‌ها و مناطق گوناگون	
			۵۵ / ۸۷۸	۵۵ / ۸۷۸	۳ / ۹۱۱
۸۲۸	۶۶. ارائه آموزش‌های پیش از خدمت به آموزش‌دهندگان				

			۷۰. تغییر در شیوه‌های جذب و استخدام آموزش‌دهندگان	بازنگری در شیوه جذب آموزش‌دهندگان
			۶۸. استفاده از شیوه‌های روایت‌پژوهی و روایت‌نگاری برای توسعه حرفه‌ای آموزش‌دهندگان	
			۷۸۲.	
			۷۶۴.	

در جدول ۴ برای استخراج عامل‌ها از ارزش‌های ویژه استفاده شد. بر اساس فرض پژوهش، یعنی ساختار عاملی، راهکارهای ده‌گانه گفته شده برای نگهداشت سوادآموزان به سوادآموزی، در پرسش‌نامه اصلی، برای اجرای تحلیل عاملی، ساختار عامل‌ها در همه موارد، به جز عامل‌های اصلاح برنامه درسی و نقش آموزش‌دهندگان، به یک عامل محدود شد. این عوامل در مجموع ۵۲/۰۴۷ تا ۶۹/۶۰۲ واریانس مقیاس‌ها را تبیین کردند. برای تفکیک و استخراج بهتر عوامل، با توجه به ساختار مفهومی راهکارهای نگهداشت سوادآموزان به سوادآموزی و همبسته‌بودن خرده‌مقیاس‌های آن، از روش چرخش واریامکس استفاده شد. بررسی بارهای عاملی نشان داد، همه گویه‌ها بر عوامل مربوط به خود بار عاملی دارند. لازم به ذکر است، حداقل بارهای عاملی در کل پرسش‌نامه ۰/۴۹۱ و حداکثر ۰/۸۶۸ بود که از حداقل موردقبول (۰/۳۰) بسیار بالاتر بودند. بنابراین، نقطه عطف در این پژوهش تأیید عامل‌های مذکور است.

■ بحث و نتیجه‌گیری ■

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و ارائه راهکارهای عملیاتی جذب و نگهداری نوسوادان و سوادآموزان در فرایند سوادآموزی انجام شد. در مصاحبه‌ها به راهکارهایی مانند علاقه‌مند کردن افراد به سوادآموزی، افزایش آگاهی افراد نسبت به سوادآموزی، تبیین مزایای باسوادی و معایب بی‌سوادی از بعد فردی و تقویت حمایت خانواده‌ها از سوادآموزان، مشارکت اعضای خانواده در سوادآموزی، تقویت هم‌آموزی در خانواده و بین فرزندان، و افزایش نقش بزرگ‌ترهای فامیل و اقوام در ترغیب به سوادآموزی، اشاره شد. در مصاحبه‌های فردی مواردی مانند انگیزه‌بخشی، کمک به تحقق اهداف، درک لذت یادگیری، تشویق اعضای خانواده، تشویق و حمایت‌های همسران، نگرش خانواده به علم و تأمین مالی سوادآموزان توسط خانواده تأکید شد.

داده‌های کمی نیز نشان داد، راهکارهای فردی با تأکید بر عوامل انگیزشی و علاقه‌مندسازی، با شش گویه مرتبط با تقویت انگیزه پیشرفت و یادگیری، سنجش استعداد، علاقه‌مندسازی، آگاهی‌دهی مستمر و تقویت اعتمادبه‌نفس سوادآموزان شناسایی شدند. همچنین، راهکارهای مرتبط با خانواده با

شش‌گویه نشان داد، خانواده‌ها در زمینه‌هایی مانند مشارکت اعضای خانواده در آموزش، تشویق پدر و مادر، همسر و سایر اعضای خانواده، مشارکت در تولید محتوای الکترونیکی، مشارکت در انجام تکالیف، آموزش توسط فرزندان و تمرین خواندن در خانواده می‌توانند به جذب و آموزش نوسوادان کمک کنند. همسو با یافته‌های پژوهش حاضر، ساده میمندی و همکاران (۱۳۹۸) دریافتند، سوادآموزی مهارت‌های اجتماعی فرد را ارتقا می‌دهد و او را برای پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی و همکاری با دیگران آماده می‌کند. پژوهش شریفان و همکاران (۱۳۹۸) نشان داد، سوادآموزی و گذراندن مراحل سوادآموزی و تحکیم و انتقال، به افزایش ارتباط اجتماعی، تعامل با دیگران، گفت‌وگو با دوستان، امیدواری، اعتمادبه‌نفس، تفکر انتقادی، حل مسئله، درک متقابل و ابزار احساسات در مقایسه گروه شاهد کمک کرده است. لذا بر اساس نظریه تقاضا، افزایش آگاهی بی‌سوادان در زمینه مزایای سوادآموزی و مقایسه هزینه‌های آن با فایده‌ها به سوادآموزان کمک می‌کند برای سوادآموزی انگیزه و علاقه بیشتری داشته باشند. از طرف دیگر، با تأکید نظریه اثر متقابل روانی و اجتماعی کن‌ولد و مریام حمایت‌های اجتماعی و اقتصادی می‌توانند به‌عنوان متغیرهای میانجی بر تصمیم‌های افراد بی‌سواد تأثیر تعیین‌کننده‌ای داشته باشند. بنابراین، برای انگیزه‌بخشی به سوادآموزان می‌توان از راه‌های گوناگون مانند آگاهی‌دهی، ایجاد موقعیت‌هایی برای موفقیت، افزایش اعتمادبه‌نفس، حمایت‌های مالی و خانوادگی بهره گرفت.

بخش دیگری از یافته‌ها نشان داد، راهکارهای اجتماعی و فرهنگی در نگهداشت سوادآموزان نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. در مصاحبه‌های جمعی و فردی، تغییر باورها و نگرش بزرگ‌ترها نسبت به سوادآموزی، به‌ویژه در دختران، نگاه به اهمیت سوادآموزی از منظر دینی، بیمه‌کردن افراد سوادآموز، ارائه حمایت‌های مالی مانند افزایش یارانه، تأمین نوشت‌افزار و مواد کمک‌آموزشی، حمایت سازمان‌های حکمرانی مانند استانداری و فرمانداری، ترغیب مشارکت نهادهای دینی و مذهبی در سوادآموزی، استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های فرهنگی مانند کتابخانه‌ها در سوادآموزی، اشاره شد. داده‌های تحلیل عاملی نیز نشان داد، راهکارهای فرهنگی و اجتماعی با ۹ گویه در زمینه‌هایی همچون تبلیغ اهمیت سواد و سوادآموزی در رسانه‌های جمعی، سفارش به سوادآموزی

از طریق سخنگاه‌های (تربیبون)های عمومی، استفاده از ظرفیت‌های نخبگان، برگزاری مسابقات، راه‌اندازی برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی هفتگی، ارائه خدمات کتابخانه‌ای، استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد و جلب حمایت استانداری و فرمانداری‌ها می‌تواند به جذب نوسوادان و نگهداری آن‌ها در سوادآموزی کمک کند. همسو با یافته‌های این پژوهش، حبیبیان فرد (۱۳۹۷) به تقویت جایگاه مشارکت‌های مردمی در سوادآموزی و بر نقش نخبگان و زنان تأکید دارد.

بعد دیگری از یافته‌های این پژوهش بر اهمیت اصلاح، طراحی و اجرای برنامه‌های درسی تأکید دارد. مصاحبه‌ها نشان داد، مواردی مانند اصلاح برنامه درسی، نیازسنجی آموزشی، تهیه برنامه درسی سوادآموزان متناسب با نیازهای زندگی و شغلی آن‌ها، اصلاح سازمان‌دهی برنامه‌های درسی از موضوع محوری به سمت تلفیقی و مسئله‌محوری، کاربردی کردن برنامه‌های درسی در طراحی برنامه‌ها و تأکید بر اصول آموزش روان‌شناسی بزرگسالان و فنون تدریس به آموزش‌دهندگان، تدارک دوره‌های پیش و حین خدمت، آموزش نحوه استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات به آموزش‌دهندگان، آشنایی آموزش‌دهندگان با شیوه‌های ارزشیابی مستمر و طراحی فعالیت‌های یادگیری برای اجرای مناسب برنامه‌های درسی باید تأکید شود. به علاوه، تغییر و تنوع‌دهی به ساختار جذب و آموزش بی‌سوادان، اصلاح ساختار انتقال از مرحله سوادآموزی به مرحله تحکیم و انتقال، اصلاح ساختار جذب و نگهداری معلمان سوادآموزی، اصلاح ساختار شیوه‌های آموزش و تنوع‌دهی به آن، اصلاح ساختار جذب منابع مالی و حمایتی به لحاظ ساختار معاونت سوادآموزی و استفاده از روش‌هایی مانند استفاده از آموزش‌های تلویزیونی، استفاده از شیوه‌های آموزش مکاتبه‌ای در مرحله تحکیم و انتقال، و یافتن شیوه‌های خلاقانه از لحاظ تنوع‌دهی به شیوه‌های آموزشی تأکید شد. یافته‌های تحلیل عاملی نیز نشان داد، اصلاح برنامه درسی با دو خرده‌عامل طراحی برنامه درسی تلفیقی و مسئله‌محور با شش‌گویه و تقویت شیوه‌های اجرای برنامه درسی با چهار گویه، راهکارهایی را برای بهبود جذب و نگهداری نوسوادان آشکار کرد. این راهکارها در طراحی برنامه درسی به کاربردی کردن برنامه‌ها، طراحی مبتنی بر نیاز و مسئله‌محور اشاره دارد و در اجرای برنامه درسی بر استفاده از محتواهای تعاملی و بازی‌های دیجیتال،

استفاده از محتواهای چندرسانه‌ای، طراحی تکلیف‌های جذاب و ایجاد نظام ارزشیابی مستمر متمرکز است.

همچنین، راهکارهای مربوط به آموزش‌دهندگان به‌عنوان مجریان برنامه درسی با دو خرده‌عامل تغییر در رفتارها و نگرش آموزش‌دهندگان (چهارگویه) و آشنایی آن‌ها با شیوه‌های تدریس (هشت‌گویه) شناسایی شد. تغییر در رفتار و نگرش آموزش‌دهندگان مواردی مانند رفتارها و تعاملات مثبت و سازنده، تقویت اخلاق، تعهد و مسئولیت‌پذیری، مشارکت سوادآموزان در تدریس و علاقه‌مندی سوادآموزان به تدریس را شامل می‌شود. راهکارهای مرتبط با شیوه‌های تدریس نیز دربرگیرنده آشنایی و به‌کارگیری روش‌های تدریس انفرادی، روش‌های فعال، استفاده از شعر و طنز، ارزشیابی مستمر و خلاقانه و استفاده از شبکه‌های اجتماعی است.

همسو با یافته‌های این پژوهش، تورانی (۱۳۹۴) با تأکید بر اهمیت نیازسنجی و شناسایی نیازها و علاقه‌های سوادآموزان نشان می‌دهد، در زمینه‌های دانشی، نگرشی و مهارتی باید نیازهای سوادآموزان شناسایی شود. بر اساس این پژوهش، نیازهای فردی و روان‌شناختی، بهداشتی و سلامتی، شغلی و مهارتی، اقتصادی، کسب‌وکار، نحوه انجام فعالیت‌های بانکی و تجاری، آشنایی با فناوری اطلاعات و ارتباطات، درک جهانی و روابط حاکم بر آن، سواد رسانه‌ای و درک و تحلیل مسائل دینی و کاربرد آن در زندگی روزمره، مجموعه نیازهایی هستند که در طراحی برنامه‌های درسی سوادآموزان باید مورد تأکید واقع شوند.

داده‌های تحلیل عامل اکتشافی نشان داد، تغییر شیوه‌های جذب یکی از راه‌های جذب سوادآموزان است. در این پژوهش، با تأکید بر تغییر شیوه‌های شناسایی بر شیوه‌های استفاده از ظرفیت دوستان، همسالان و همسایگان، شناسایی والدین بی‌سواد در هنگام ثبت‌نام فرزندان، بهره‌گیری از افراد ذی‌نفوذ محلی برای جذب بی‌سوادان و مراجعه خانه به خانه، بر تغییر شیوه‌های جذب تأکید شده است. به‌علاوه، تغییر در ساختار سوادآموزی یکی از راهکارهایی است که می‌تواند با تصویب قوانین حمایتی، زمان‌بندی منعطف برای اجرای برنامه‌های درسی، همکاری با مدیران مدرسه و نهادها، تغییر و بهینه‌سازی اداری و افزایش حقوق و مزایای سوادآموزان، به جذب و نگهداری سوادآموزان

کمک کند.

همچنین، بر اساس یافته‌های تحلیل عاملی، تنوع‌دهی به شیوه‌های ارائه آموزش یکی از عامل‌هایی شناسایی شد که با شیوه‌هایی مانند ارائه برنامه‌های آموزشی رادیویی (مانند صدای دانایی)، آموزش از طریق سامانه‌های ارتباط برخط و نابرخط، شبکه‌های اجتماعی، آموزش مکاتبه‌ای، تلویزیون آموزشی و راه‌اندازی مراکز محلی می‌تواند به جذب و نگهداری سوادآموزان کمک کند. همسو با این یافته‌ها و در تلاش برای یافتن روش‌های مناسب سوادآموزی، خانی و همکاران (۱۳۹۱) الگویی را برای طراحی وبگاه‌های آموزش الکترونیکی به بی‌سوادان طراحی کرده‌اند که بر اساس آن مؤلفه‌هایی مانند اصول آموزش بزرگ‌سالان، ارتباط با مسئولان، پروژه‌ها و پژوهش‌ها، پیوندها، درباره و وبگاه، کمک، یادگیری الکترونیکی، آموزش در محل کار، نشریات و منابع، پخش ویدیویی، پادکست و وب‌کست، پرسش‌های متداول، جست‌وجو، خبرخوان، ثبت‌نام، محرمانگی، گروه‌بندی اعضا، اهدا و خبرنامه باید در آن وبگاه تعبیه شوند. همسو با یافته‌های پژوهشی مربوط به تنوع‌دهی به روش‌های آموزش و جذب نوسوادان و بی‌سوادان، پژوهش‌های قبلی نیز این یافته‌ها را تأیید می‌کنند. نظیر اینکه زاگری و صباحی‌زاده (۱۳۹۹) در راستای تأکید بر توسعه مراکز محلی به‌عنوان روشی برای تنوع‌دهی به شیوه‌های سوادآموزی، نشان داده‌اند که تقویت ساختار سازمانی سوادآموزی، تقویت عوامل انگیزشی، تقویت فناوری‌ها، افزایش نظارت و ایجاد ساختار سازمانی ارزیابی مستمر، به توسعه فعالیت‌های مراکز یادگیری محلی و جذب بیشتر سوادآموزان کمک می‌کند.

همچنین، یکی از راهکارهای جذب سوادآموزان، تنوع‌دهی به مواد و منابع یادگیری است. تحلیل داده‌های کمی با استفاده از تحلیل عامل اکتشافی این عامل را نشان داد. تدارک منابعی مانند دسترسی به منابع کتابخانه‌ای ویژه نوسوادان در کتابخانه‌های عمومی، تهیه کتاب با متن‌های ساده و جذاب برای نوسوادان، تهیه کتاب‌های مصور و خوانا با خط درشت، استفاده از کتابخانه‌های سیار برای ارائه خدمات کتابخانه‌ای به نوسوادان، انتشار مجله و تهیه منابع محلی، از جمله راهکارها در این زمینه‌اند. در پژوهش‌های قبلی، ارجمندنیا و همکاران (۱۳۸۹) دریافتند، کیفیت کتاب‌های غیردرسی از لحاظ شکل ظاهری، محتوایی و اجرایی می‌تواند بر افزایش آگاهی‌های فردی و اجتماعی

سوادآموزان تأثیر مثبتی داشته باشد و آن‌ها را به یادگیری مداوم و مستمر ترغیب کند. ولی‌خانی (۱۳۸۴) تأکید می‌کند، با توجه به شرایط روانی و ویژگی‌های اجتماعی بزرگسالان، برای تداوم سوادآموزی آن‌ها باید منابع یادگیری متنوعی تهیه شوند و در اختیار آن‌ها قرار گیرند و خدمات آموزشی موردنیاز آنان به شکل توزیع‌شده و منعطف تدارک دیده شوند. همچنین، داده‌های کمی آشکار کردند، راهکارهایی مانند ارائه مستمر آموزش‌های حین خدمت به صورت‌های مجازی و دوره‌های برخط، ارائه آموزش‌های پیش از خدمت، تغییر شیوه‌های جذب و نگهداشت، استفاده از شیوه‌های روایت‌پژوهی، انتخاب سوادآموزان از طریق آزمون‌های معتبر و افزایش حقوق، راهکارهای پیش روی مدیران سوادآموزی هستند. عباسی و همکاران (۱۳۹۸) راهکارهایی مانند تبلیغات فرهنگی، ایجاد تسهیلات و امکانات در کتابخانه‌ها برای نوسوادان، حمایت‌های بیشتر کتابخانه از بخش نوسوادان و همکاری و هماهنگی سازمان‌ها را در حمایت از بخش نوسوادان در کتابخانه‌های عمومی، راهکارهای مناسب جذب نوسوادان به سوادآموزی دانسته‌اند.

به‌طور کلی، پژوهش حاضر در راستای تلاش برای یافتن راهکارهای نگهداشت سوادآموزان در فرایند سوادآموزی نشان داد، عوامل انگیزشی و علاقه‌مندسازی، خانوادگی، فرهنگی اجتماعی، تنوع‌دهی به شیوه‌های شناسایی و جذب بی‌سوادان، تغییر در ساختار نظام سوادآموزی رسمی، طراحی برنامه‌های درسی مسئله‌محور و تلفیقی، استفاده از شیوه‌ها و ابزار نوین در اجرای برنامه درسی، توسعه حرفه‌ای مداوم آموزش‌دهندگان، تغییر در شیوه‌های تدریس، تنوع در شیوه آموزش، تسهیل دسترسی به مواد و منابع یادگیری و بازنگری در شیوه جذب معلمان سوادآموزی در نگهداشت سوادآموزان در فرایند سوادآموزی نقش مهمی دارند. پژوهش حاضر با تأکید بر راهکارهای شناسایی‌شده مانند تنوع‌دهی به شیوه‌های شناسایی و جذب بی‌سوادان، اصلاح ساختار نظام سوادآموزی، بازنگری برنامه‌های درسی، تأکید بر شیوه‌های یادگیرنده‌محور مانند استفاده از ارزشیابی مستمر، طراحی فعالیت‌های یادگیری، و استفاده از شیوه‌های متنوع بازخورددهی، نوآوری دارد و از این حیث می‌تواند مطالعات نظری و راهکارهای عملی حوزه سوادآموزی بزرگسالان را به سمت مسیرها و شیوه‌های جدید هدایت کند.

- بر اساس یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود:
۱. درباره مزایا و فایده‌های سوادآموزی از طریق رسانه‌های جمعی و پرمخاطب به بی‌سوادان اطلاعات بیشتر داده شود.
 ۲. انگیزه پیشرفت سوادآموزان با راه‌های گوناگون، نظیر برگزاری مسابقه، تقویت شود و راه‌های بیشتر برای نشان دادن پیشرفت آن‌ها در نظر گرفته شود.
 ۳. در تبلیغ و جذب سوادآموزان از شیوه‌هایی استفاده شود که به تقویت اعتمادبه‌نفس، کرامت و حس خودابرازی آن‌ها کمک کند.
 ۴. انگیزه‌های یادگیری سوادآموزان از راه‌هایی مانند کاربردی کردن آموخته‌ها، تدارک موقعیت‌هایی برای نمایش آموخته‌ها و مواردی از این قبیل تقویت شوند.
 ۵. اعضای باسواد خانواده ترغیب شوند به بی‌سوادها یا کم‌سوادها آموزش دهند. نظیر اینکه فرزندان باسواد به پدر و مادر آموزش دهند یا برادران باسواد به خواهران بی‌سواد یا کم‌سواد آموزش دهند.
 ۶. شیوه تمرین خواندن با خانواده با جدیت اجرا شود و اعضای خانواده با همدلی و همراهی به خواندن متن‌های جذاب، ساده، علمی و مذهبی بپردازند.
 ۷. فیلم‌های متنوع و جذاب در زمینه اهمیت سوادآموزی تهیه شوند و متناسب با ویژگی‌های بزرگسالان، اهمیت آن‌ها به صورت داستانی بیان شود.
 ۸. تجربه‌ها و روایت زندگی سوادآموزان موفق از طریق برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی به مخاطبان ارائه شوند.
 ۹. در مسجد، نماز جمعه و برنامه‌های پرمخاطب تلویزیونی، افراد نخبه علمی، فرهنگی و ورزشی، به اهمیت سوادآموزی و تبلیغ آن اقدام کنند.

منابع
REFERENCES

- ارجمندنیا، علی‌اکبر، میرحسینی، زهره، و کاکابرابی، کیوان. (۱۳۸۹). بررسی اثربخشی کتب غیردرسی نهضت سوادآموزی از دیدگاه زنان نوسواد شهر تهران. *علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات*، ۹(۳)، ۱-۱۱.
- تاتی، محمدعنایت، و تیموری، نجیب. (۱۳۷۸). بررسی علل عدم حضور بی‌سوادان باقی‌مانده در کلاس درس نهضت سوادآموزی در استان گلستان. *دفتر برنامه‌ریزی و مشارکت‌های بین بخشی نهضت سوادآموزی*.
- تورانی، حیدر. (۱۳۹۴). بررسی نیازها و علایق بی‌سوادان و نوسوادان گروه‌های سنی ۴۹-۱۰ ساله. *نوآوری‌های آموزشی*، ۱۵(۳)، ۱۱۹-۱۴۲.
- حبیبیان فرد، هادی. (۱۳۹۷). مطالعه‌ای در ارتباط با نگرش مردم درباره مشارکت‌های مردمی در پیاده‌سازی و گسترش سوادآموزی بزرگ‌سالان. *پژوهش‌های برنامه‌درسی*، ۹(۱)، ۵۴-۷۴.
- حکیم‌زاده، رضوان، قربانی، حسین، و ملکی، عباس. (۱۳۹۴). بررسی علل عدم استقبال بیسوادان از برنامه‌های سوادآموزی: یک پژوهش ملی. *مهندسی فرهنگی*، ۸۴، ۶۸-۸۸.
- خانی، کوکبی، میرحسینی. (۱۳۹۱). ارائه یک الگوی پیشنهادی برای وب‌سایت ویژه بزرگ‌سالان نوسواد. *مجله مطالعات کتابداری و علم اطلاعات*، ۱۳(۱)، ۲۱-۳۶.
- ذاکری، مختار، و صباحی‌زاده، محمود. (۱۳۹۹). شناسایی چالش‌ها و راهکارهای بهبود طرح سوادآموزی خواندن با خانواده: مطالعه موردی استان هرمزگان. *فصلنامه پژوهش در برنامه‌درسی*، ۱۷(۳)، ۱۸۴-۱۹۳.
- قاسمی‌نژاد، ابودر، و بهرامی، ولی. (۱۳۹۹). طراحی الگوی داده‌بنیاد به‌کارگیری شبکه‌های اجتماعی در تحقق آموزش بی‌سوادان و کم‌سوادان استان لرستان. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۱۹(۷۴)، ۱۶۰-۱۸۷.
- رجایی‌پور، سعید، و اکبری عمرو آبادی، احمدرضا. (۱۳۸۶). بررسی نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی. *دانشور رفتار*، ۱۴(۴)، ۶۵-۸۲.
- ساده‌میمندی، محمدرضا. حقیقی فرد، مریم، و حسین‌چاری، مسعود. (۱۳۹۸). بررسی تأثیر سوادآموزی بر کاهش آسیب‌های اجتماعی و توسعه اقتصادی. *فصلنامه رفیافت نو در مدیریت آموزشی*، ۱۱(۴)، ۳۱۹-۳۴۱.
- شریفان، مهدی، باقری، علی، نامجو منش، مهدی، و بازگیر، عابدین. (۱۳۹۸). تأثیر سوادآموزی بر افزایش سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی سوادآموزان. *فصلنامه نوآوری آموزشی*، ۱۸(۳)، ۴۹-۶۸.
- عباسی، افسانه، محمدی، فائقه، خلیلی، لیلیا، و نجاری، تراب. (۱۳۹۸). چالش‌ها و راهکارهای جذب بزرگ‌سالان نوسواد به کتابخانه‌های عمومی: مطالعه موردی شهرستان آذرشهر. *مطالعات دانش‌شناسی*، ۵(۲)، ۹۶-۱۱۷.
- عسگری، اردشیر، و قنبری، سسیروس. (۱۳۸۴). *بررسی عوامل مؤثر در جذب افراد زیر چهل سال بازمانده از تحصیل در استان همدان*. دفتر برنامه‌ریزی و مشارکت‌های بین بخشی نهضت سوادآموزی.
- کردنوقایی، رسول، مرادی، شهریار، و دلفان بیرانوند، آرزو. (۱۳۹۷). عوامل رجعت به بی‌سوادی در سوادآموزندگان دوره‌های سوادآموزی. *دوفصلنامه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، ۱۱(۲)، ۶۵-۷۸.
- ولی‌خانی، حامد. (۱۳۸۴). *بررسی میزان تحقق اهداف گروه‌های پیگیر سواد در نهضت سوادآموزی شهر تهران از دیدگاه راهنمایان تعلیماتی، سوادآموزان و فراگیران*. مدیریت نهضت سوادآموزی شهر تهران.

Bonner, R. L., Neely, A. R., Stone, C. B., Lengnick-Hall, C. A., & Lengnick-Hall, M. L. (2022). Triaging your human capital: an integrative perspective on strategic human capital asset allocation. *Management Research Review*, 22(3), 99- 121.

Demirbağ, O., Demirbağ, K. Ş., & Bati, G. B. (2022). Women Entrepreneurs' Education Level, Political Skill, and Firm Performance: Political Influence and Human Capital Theories. *Central European Management Journal*, 30(1), 40-69.

- Diebolt, C., & Hippe, R. (2022). The long-run impact of human capital on innovation and economic development in the regions of Europe. *Applied Economics*, 51(5), 542-563.
- Idoko, E. (2018). *Perceived Factors that Influence Adult Learners' Persistence and Retention in Adult Basic Education* [Dissertation, Walden University]. <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/5348>
- Jacob, H.V. (2004). *Barriers to Participation in Adult Basic Education and Training in the Sedibeng East and West Districts of the Gauteng Department of Education* [Thesis, North-west University, Vaal Triangle Campus]. <https://repository.nwu.ac.za/handle/10394/132>
- Nielsen, K. (2015). Teaching writing in adult literacy: Practices to foster motivation and persistence and improve learning outcomes. *Adult Learning*, 26(4), 143-150.

پی‌نوشت‌ها

1. Diebolt & Hippe	5. Nielsen
2. Bonner	6. Jacob
3. Integration	7. Idoko
4. Demirbağ	